

مروری بر کتاب الصحابة الكرام، به ویژه فصل شرح حال حضرت ابوطالب علیہ السلام -
علی اکبر زمانی نژاد

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال سیزدهم، شماره ۴۹ «ویژه حضرت ابوطالب علیہ السلام»، زمستان ۱۳۹۴، ص ۱۱۴ - ۱۲۲

مروری بر کتاب الصحابة الكرام، به ویژه فصل شرح حال حضرت ابوطالب علیہ السلام

علی اکبر زمانی نژاد *

الصحابة الكرام، العلامة المؤرخ البحاثة الشيخ محمدعلی احمدیان النجف آبادی
النجفی (۱۳۴۰-۱۴۱۷ ق)، ناشر: المركز العالی للعلوم و الثقافة الإسلامية، تحقيق
و اعداد: مركز احیاء التراث الإسلامي بقم؛ ۳ جلد، جلد اول: از أبان بن سعید تا
سلمان الفارسی (۴۲ صفحه مقدمه + ۶۴۲ صفحه متن)، جلد دوم: از سلمة بن
عمرو تا قیس بن المکشوح (۶۳۶ صفحه)، جلد سوم: از کرز بن جابر تا الیمان،
همراه با باب الکنی و الفهارس (۸۱۲ صفحه)، الطبعة الاولی: ۱۴۳۷ ق / ۲۰۱۵ م /
۱۳۹۴ ش. قم.

(۱) کتاب الصحابة الكرام نوشته شیخ محمدعلی احمدیان شامل معرفی و شرح
حال قریب به پانصد و هفتاد شخصیت از صحابة حضرت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم است.
نام این کتاب را شیخ آقا بزرگ طهرانی نهاده و با خط زیبای خود بر روی جلد
آن نوشته است: «الصحابة الكرام المشیدین لعلم الاسلام، بقلم العلامة المؤرخ البحاثة
الشيخ محمدعلی الاحمدیان النجف آبادی دامت برکاته، اول اشهر الحرام ذی قعده ۱۳۸۶،

*. عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی و مؤسسه کتابشناسی شیعه، قم.

الفانی آقا بزرگ الطهرانی عفی الله عنه و عن والدیه

کتاب الصحابة الکرام در بیش از دو هزار صفحه توسط مرکز احیای آثار اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی قم، تصحیح و تحقیق شده و به زیور طبع آراسته شده است.

۱۱۵

(۲) شرح حال مفصلی از مرحوم احمدیان در مقدمه التحقیق الصحابة الکرام قریب به بیست صفحه توسط حجۃ الاسلام و المسلمین ناطقی رئیس مرکز احیای آثار اسلامی نوشته شده، اگر چه در برخی منابع مثل کتاب تربت پاکان قم، ج ۳، ص ۱۷۱۷ تا ۱۷۲۹؛ مجله آئینه پژوهش، شماره ۴۲ (سال ۱۳۷۶ ش) و مقدمه کتاب الأربعون حدیثاً (که به تحقیق برادرزاده مؤلف الصحابة الکرام به چاپ رسیده است) از مرحوم شیخ محمدعلی احمدیان، صفحاتی هرچند کم، یاد شده است.

برای معرفی آثار شیخ محمدعلی احمدیان، ناچار بودیم که تمام یادداشت‌های ایشان را بررسی کنیم تا شرح حال جامع و کم نقصی در مقدمه التحقیق الصحابة الکرام تدوین شود. در لابه لای اوراق و دفاتر و کتابهای ایشان (که بیش از ده‌ها دفتر خطی بود)، یک برگ نظرم را جلب کرد که در دو خط نوشته شده بود: «ایمان ابوطالب و نقش نگین او: از حضرت رضا علیهم السلام منقول است که نقش نگین ابوطالب رضی الله عنه این بود: رَضِيَتُ بِاللهِ رَبِّاً وَ بَابِنَ أَخِي مُحَمَّدَ نَبِيًّاً وَ بَابِنِي عَلَىٰ لَهِ وَصِيًّا». مجالس المؤمنین ص ۶۹ س ۱۱

(۳) روایت نقل شده از حضرت امام رضا علیهم السلام است و از کتاب مجالس المؤمنین نوشته قاضی نورالله شوشتري نقل کرده است.

قاضی نورالله شوشتري در مجلس سوم از کتاب مجالس المؤمنین که در ذکر بزرگان شیعه از صحابه حضرت رسول ﷺ است، به تفصیل در باره حضرت ابوطالب سخن می‌گوید و ضمن بحث از ایمان حضرت ابوطالب می‌نویسد: «و

ایضاً از حضرت امام رضا علیه السلام مروی است که نقش نگین ابوطالب رضی الله عنه این بود که: رَضِيَتُ بِاللهِ رَبِّاً وَ بَابِنْ أَخِي مُحَمَّدٍ نَبِيًّاً وَ بَابِنِي عَلَىٰ لَهُ وَصِيًّاً (مجالس المؤمنین چاپ جدید بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ج ۲، ص ۱۲۷، چاپ هفت جلدی)

در پاورقی مجالس المؤمنین چندین منبع برای این حدیث ذکر کرده‌اند که عبارت است از: روض الجنان، ج ۱۵، ص ۱۵۰؛ الدرجات الرفيعة، ص ۶۰؛ کتاب الغدیر، ج ۷، ص ۳۹۵.

۴) در کتاب الصحابة الكرام ۵۶۷ نفر از صحابة حضرت رسول ﷺ معرفی شده‌اند و مفصل‌ترین آن تراجم، شخصیت حضرت ابوطالب رضی الله عنه است که در باب الکنی در پایان کتاب آمده است (ج ۳، ص ۲۸۳-۴۶۹)، یعنی نزدیک به دویست صفحه در مورد حضرت ابوطالب، شرح حال مستند، توسط مؤلف نوشته شده است.

مؤلف الصحابة الكرام در میان اصحاب رسول ﷺ اهتمام خاصی به حضرت ابوطالب (ره) داشته‌اند، چنانکه در بین آثار ایشان، کتابی تحت عنوان: «اربعون حدیثاً فی ایمان أبي طالب» نام برده می‌شود. همچنین برخلاف سایر صحابه که در کتاب الصحابة الكرام به اجمال معرفی شده‌اند، شرح حال حضرت ابوطالب را در سیزده فصل و یک مقدمه تدوین کرده است.

۵) با فحص و تتبیعی که در شرح حال مفصل حضرت ابوطالب (ره) در الصحابة الكرام انجام دادم، نقش نگین حضرت ابوطالب (ره) را نیافتم. ممکن است مؤلف این بحث را در کتاب «اربعون حدیثاً فی ایمان أبي طالب» آورده باشد، چرا که نقش نگین حضرت ابوطالب با ایمان آن گرامی، پیوندی استوار دارد.

ناگفته نماند با فحصی که در آثار خطی مرحوم احمدیان انجام گرفت، کتاب اربعون حدیثاً فی ایمان أبي طالب پیدا نشد، ولی این کتاب را قطعاً نوشته، زیرا در

برخی از یادداشت‌های ایشان تصریح شده است که در زمانی که به شهر مقدس مشهد مشرف شده بودم و فارغ البال بودم، مشغول تدوین کتاب اربعون حدیثاً فی ایمان أبي طالب شدم.

۶) اشاره شد که شرح حال حضرت ابوطالب (ره) در کتاب الصحابة الکرام شامل سیزده فصل همراه با یک مقدمه است.

مقدمه آن که با عنوان «عمّ النبی ﷺ و بیان آبائه» شروع می‌شود، شامل اسامی پدر و اجداد ابوطالب تا جد بیستم است.

اسامی حضرت عبداللطّب پدر ابوطالب و کنیه‌های ایشان به تفصیل معرفی شده است، سپس سنتهای عبداللطّب که در زمان جاهلیت بنا نهاده بود و در اسلام نیز ادامه پیدا کرد، به تفصیل بیان شده است. آنگاه اختلاف در تعداد فرزندان عبداللطّب و اسلام آنها بحث شده است، سپس به معرفی تفصیلی اجداد هجده‌گانه ابوطالب می‌پردازد، یعنی: هاشم، عبدمناف، قصیٰ، مرة، کعب، لئی، غالب، فهر، مالک، النضر، کنانة، خزيمة، مدرکة، الیاس، مضر، نزار. ولی اجداد بالاتر را به جهت کثرت اختلاف دیگر معرفی نمی‌کند: «هذا ما حضرنی من شرح أحوال أجداد النبی ﷺ و أبي طالب إلى نزار بن معن بن عدنان، ولم نذكر من هم فوق عدنان، لكثرة الاختلاف فيهم ولا توجد أهمية لذكرهم» (ج ۳، ص ۳۰۲)

از صفحه ۳۰۳ به بعد به معرفی اولاد عبداللطّب و برادران ابوطالب می‌پردازد، یعنی: زبیر، حارث، جمل، ضرار، المقوم، ابولهب، عبدالله، حمزه، العباس و نیز خواهران ابوطالب یعنی: عاتکة و صفیة.

۷) فصول سیزده‌گانه این شرح حال، از صفحه ۳۱۱ جلد سوم صحابة الکرام شروع می‌شود: «و اما ابوطالب الذى وعدنا بشرح حاله، فيقع فى اسمه وألقابه و كنيته و ميلاده و عدد اولاده و جلالته فى الجاهلية و الإسلام و خطبته فى زواج فاطمة بنت أسد،

و نزد من مناقبها و إسلامه و أنه لم يكفر بالله، و شيء من كراماته و غير ذلك في طي فصول.»

عنوانين سيزدهگانه شرح حال ابوطالب از این قرار است:

الفصل الأول في اسمه (ج، ۳، ص ۳۱۲-۳۱۱)

الفصل الثاني في ألقابه (ج، ۳، ص ۳۱۳-۳۱۲)

الفصل الثالث في ولادته و إخوته و أحواله في الجاهلية والإسلام و زواجه بفاطمة بنت اسد و غيرها (ج، ۳، ص ۳۱۸-۳۱۳)

الفصل الرابع في أنه لم يكفر بالله و أنه من الاوصياء و أنه كان مؤمناً بالنبي ﷺ في الباطن و آمن به في الظاهر... (ج، ۳، ص ۳۳۴-۳۱۸)

الفصل الخامس في نبذة من كراماته و جملة من فضائله (ج، ۳، ص ۳۵۲-۳۳۴)

الفصل السادس في ما أعطى ابوطالب من الشأن و الجلال بقسمه نورى النبي و الوصى (ج، ۳، ص ۳۵۴-۳۵۲)

الفصل السابع في تربية أبي طالب لرسول الله ﷺ و كفالته له. (ج، ۳، ص ۳۵۴-۳۶۲)

الفصل الثامن في خدمات أبي طالب لرسول الله ﷺ و ذكر البشارات التي وردت عليه بولده و بيان تزويجه النبي ﷺ بخدبة و بعض فضائلها (ج، ۳، ص ۳۶۲-۳۶۷)

الفصل التاسع في محبة أبي طالب للنبي ﷺ و دعوته إلى دينه، و أن أولاده جعفرأ و حمزة و علياً إنما كانوا ملازمين للنبي ﷺ بأمره، و أن أبوطالب أول من بذل الجهد لتشييد هذا الدين و نصر سيد المرسلين (ج، ۳، ص ۳۶۸-۳۸۹)

الفصل العاشر في ما تحمله أبوطالب من المشاق في نصرة النبي ﷺ هو و أهل بيته و المسلمين و بعض الأمور الآخر كسير جعفر إلى الحبسة و خبر إحضارهم في الشعب و غير ذلك (ج، ۳، ص ۳۸۹-۴۰۰)

الفصل الحادى عشر في شيء من شعر أبي طالب (ج، ۳، ص ۴۰۰-۴۱۹)

الفصل الثانى عشر في اثبات إيمان أبي طالب و ما قيل بخلافه و الجواب عنه (ج، ۳، ص ۴۱۹-۴۳۸)

الفصل الثالث عشر في ذكر تاريخ وفاة أبي طالب و جملة من وصاياته و شيئاً من الأمور التي جرت بعده على النبي ﷺ (ج، ۳، ص ۴۳۸-۴۵۰)

در پایان فصل سیزدهم می‌نویسد: «و إنما ذكرنا في هذا الفصل ما خرج عن موضوع الكتاب ليتبين حق أبي طالب على الإسلام، وأن النبي ﷺ قبل موته كان في غاية المنعة الاحترام عند قريش، وبفقده جرى عليه من الأذى والتعب، حتى آل الأمر إلى هجرته عن موطنه ﷺ»

۱۱۹

۸) در پایان شرح حال ابوطالب، برخی از اشعاری که امامان علیهم السلام و علماء دانشمندان در وصف حضرت ابوطالب سرودهاند، زینت بخش کتاب شده است: «ولنختم الكلام في ترجمة أبي طالب ببعض ما قبل فيه من الشعر المنظوم رثاءً ومدحًا و غيرهما، وهي وإن كانت كثيرة ولا يسع كتابنا هذا جميعها، إلا أننا نكتفي ببعضها، أداءً بعض حقوقه علينا، صلوات الله عليه بعد الصلاة على نبيه محمد ﷺ» (ج ۳، ص ۴۵۰-۴۶۸)

در پایان جلد سوم صحابة الكرام که پایان شرح حال حضرت ابوطالب علیه السلام نیز هست، می‌نویسد: «... و بهذه الآيات تم ترجمة أبي طالب (رحمه الله) و به تم الجزء الثالث من أجزاء كتاب الصحابة على يد مؤلفه العاصي محمد على احمديان الاصفهانى فى صيحة يوم الاثنين ۲۸ شهر ذي القعدة الحرام سنة ۱۳۹۳، و الحمد لله أولاً و آخرًا» (ج ۳، ص ۴۶۹)

۹) کتاب الصحابة الكرام از بیش از سیصد کتاب و رساله - اعم از خطی و چاپی - استفاده کرده که گویای تّبع وسیع مؤلف است. در پایان جلد سوم کتاب فهارس نه گانه آمده است، شامل: ۱. فهرس الآيات الكريمة ۲. فهرس الأحاديث الشريفة ۳. فهرس أسماء المعصومين علیهم السلام ۴. فهرس الأعلام ۵. فهرس الأشعار ۶. فهرس الكتب الواردة في المتن ۷. فهرس الأماكن و البقاع ۸. فهرس الواقع و الأيام ۹. فهرس مصادر التحقيق. (۴۷۱ تا ۸۱۲)

۱۰) رسم بر این است که در معرفی آثار، ابتدا شرح حالی از مؤلف بیان می‌شود، سپس به معرفی موضوع کتاب پرداخته می‌شود. ولی به جهت احترام حضرت ابوطالب (ره) شرح حال مختصری از مؤلف را در پایان مقاله می‌آوریم

تا مقداری از حق مؤلف الصحابة الکرام ادا شده باشد، چرا که مؤلف گمنام است و از سر اخلاص دست به تالیف کتابی به نام الصحابة الکرام زده است که در بین آثار امامیه کم نظری است و قابل عرضه در مجامع جهانی است.

محمدعلی احمدیان نجف آبادی معروف به النجفی دروس مقدماتی را در شهر نجف آباد خواند. سال ۱۳۱۵ش در حالی که پانزده ساله بود، به اصفهان مهاجرت کرد، سیوطی و مغنی و مطول را در اصفهان فرا گرفت. در سال ۱۳۵۷ق / ۱۳۱۶ش به شهر قم رفت. شرح لمعه را نزد آیة الله مرعشی نجفی (ره) و میرزا محمد علی ادیب طهرانی و حاج سیدمرتضی علوی فریدنی (داماد بزرگ حضرت آیت الله گلپایگانی) خواند؛ و در سال ۱۳۱۹ش درس قوانین را نزد عبدالرزاق قائینی و کتاب مکاسب را نزد آیة الله العظمی گلپایگانی بهره برد.

در ذی الحجه ۱۳۶۰ق / ۱۳۲۰ش بعد از سقوط رضا شاه به حج مسافرت کرد. بعد از مناسک حج به عتبات مقدسه به سال ۱۳۶۱ق رفت و در نجف اشرف به تکمیل دو کتاب مکاسب و کفایه نزد حاج شیخ عبدالحسین رشتی (در طول سه سال) پرداخت.

در سال ۱۳۶۴ق / ۱۳۲۲ش در درس خارج حضرات آیات: سیدجمال گلپایگانی، سیدعبدالهادی شیرازی، سیدمحسن حکیم، میرزاباقر زنجانی و سیدابوالقاسم خوئی در اصول و فقه بهره‌ها برد.

در سال ۱۳۹۳ق / ۱۳۵۲ش توسط رژیم عراق اخراج شد و به ایران مهاجرت کرد. از سال ۱۳۹۵ق تا هنگام وفات به سال ۱۳۷۶ش / ۱۴۱۷ق در قم و نجف آباد مشغول تألیف و مورد اعتماد بزرگان حوزه در شهر نجف آباد بود.

(۱۱) ایشان علاوه بر خط زیبا، ذوق و قریحه شعری داشت و در چند بیت اشاره به نام و فامیل و مذهب خود کرده است:

قصه کوته سر مطلب را بگو
کن تکلم نام و مذهب را بگو
گر پرسی مذهبی را با علی است
همچنان نام محمد با علی است
گر بخواهی دین من هم احمدی است
از لقب هم گر پرسی احمدی است

از سال ۱۳۹۵ ق در قم اقامت داشت و در ذی الحجه همان سال نامه‌ای به حضرت آیة الله العظمی خوئی (ره) در نجف نوشت و از صحّت و سلامتی خود خبر داد، و اینکه در شهر قم اقامت دارد. حضرت آیة الله العظمی خوئی (ره) در ۲۳ صفر ۱۳۹۶ به نامه او پاسخ داد.

(۱۲) وی صاحب بیش از بیست جلد کتاب و رساله است که اکثر آنان خطی است و برخی به چاپ رسیده است. اسمی آثار ایشان – به جز کتاب الصحابة الکرام – بدین قرار است:

۱. تقریرات دروس خارج فقه و اصول شامل دو رساله یکی در استصحاب و دیگری در مکاسب محترمه؛
۲. رساله در قاعده لاضر؛
۳. رساله در خمس (ناقص است)؛
۴. رساله در قضا؛
۵. رساله در دیات؛
۶. تعلیقات بر کتاب نقد الرجال میر مصطفی تفرشی؛
۷. الأربعون حدیثاً؛
۸. المعمرُون، شرح حال بیش از ۵۵۰ نفر که طول عمرشان زیاد بوده است؛
۹. روضة الانس، کشکول؛
۱۰. تعلیقات مفصل بر کتاب مسائل الأفهام شهید ثانی؛

۱۱. اربعون حدیثاً فی فضائل أهل البيت علیهم السلام، منتخب از کتاب فرائد السمعتین؛ به جز اربعون حدیثاً فی ایمان ابی طالب (ره) است.
۱۲. حاشیه بر کتاب مجمع البحرين؛
۱۳. فهارس کتابهای شیخ صدوق؛
۱۴. فهارس امالی شیخ طوسی؛
۱۵. فهارس حاشیه مکاسب غروی اصفهانی (کمپانی)؛
۱۶. فهرست اصول ستة عشر؛
۱۷. طبقات المفسرین که التویر فی مَنْ صَنَّفَ فی التفسیر نیز نامیده شده است.
۱۸. ترجمة نامه امیر المؤمنین علیهم السلام به مالک اشتر؛
۱۹. رساله در انصار الحسین علیهم السلام
۲۰. اربعون حدیثاً فی ایمان ابی طالب؛
۲۱. تحقیق کامل کتاب زبدۃ التفاسیر مولی فتح الله کاشانی (صاحب منهج الصادقین) که شامل پنج هزار صفحه است و در ۳ ربیع‌الثانی ۱۴۰۸ ق مقدمه التحقیق آن پایان یافته است.

۱۳) به هر حال، بخش یاد شده از کتاب، گرچه کتابی مستقل درباره حضرت ابوطالب علیهم السلام نیست، ولی به دلیل دقیق و تتبیع مؤلف، در شمار آثار مستقلی جای می‌گیرد که در این مورد نوشته شده، و بجاست که در پژوهش‌های مربوط به آن گرامی، بدان رجوع شود. همچنین ترجمه این بخش به عنوان تک نگاری ارزشمندی پیشنهاد می‌گردد، که خود، کتابی بیش از دویست صفحه خواهد شد.